

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, СОЦІОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

**СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ВПО, ПОСТТРАЖДАЛИХ ВНАСЛІДОК
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ**

Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: здобувачка 2 курсу 07-211М групи
Спеціальності 231 Соціальна робота
Освітньо-професійної програми
«Соціальна робота»
Ляшкова Віта Олександрівна

Керівник: доктор філос. н., професор
Костючков Сергій Карпович

Рецензент: координатор напрямку МК
Херсон від організації Альянс громадського
здоров'я
Воротинцев Сергій Юрійович

Івано-Франківськ 2024

З М І С Т

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	8
1.1. Внутрішньо переміщені особи як специфічна соціальна категорія.....	8
1.2. Нормативно-правова детермінація понять «біженці» і «внутрішньо переміщені особи».....	14
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД І ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ	21
2.1. Соціальна робота з українцями – переміщеними особами в зарубіжних країнах: історія та сучасність.....	21
2.2. Специфіка соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб в Україні.....	27
2.3. Програма соціальної підтримки на локальному рівні внутрішньо переміщених осіб, постраждалих внаслідок російсько-української війни.....	32
ВИСНОВКИ	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	43

ВСТУП

Актуальність дослідження. Війна, розв’язана злочинною владою російської федерації проти суверенної України, постала трагічною, але водночас і героїчною сторінкою новітньої історії українського суспільства. Повномасштабна війна, розпочата державою-терористом у лютому 2022 року, спричинила рішучу трансформацію міжнародного політичного простору, наслідки якої світовій спільноті ще належить усвідомити та адекватно оцінити. Війна згенерувала і загострила цілий комплекс ключових проблем розвитку держави і суспільства. Істотних трансформацій зазнають майже всі сфери суспільного життя – політика, військова справа, економіка, освіта, культура, право, мистецтво, тощо. Війна є тим феноменом, у контексті якого розгортається драматична галерея різних за масштабом і наслідками криз. До них належать соціальна, політична, економічна, енергетична та інші кризи, які каталізують негативні процеси і явища, гострота й безпосередність яких постають на тлі війни ще більш загрозливими і доленосними. В умовах війни експоненціально зростає кількість цивільних людей, які потребують допомоги внаслідок втрачених можливостей: це діти, які втратили на війні батьків; люди похилого віку, розділені з дітьми географічними кордонами; особи з особливими потребами, стан яких унаслідок війни став ще більш критичним; це люди, постраждалі від жорстоких дій російських терористів у період окупації українських територій. І цей перелік не є вичерпним, але найчисленнішою групою осіб, постраждалих від війни є внутрішньо-переміщені особи (далі – ВПО), чисельність яких сягає декількох мільйонів. Саме ця соціальна категорія, породжена війною з усіма її жахливими супроводжуваними чинниками, потребує особливої уваги з боку держави і суспільства. Відзначені фактори спонукають фахівців різних наукових сфер – соціологів, правників, політологів, дослідників у галузі соціальної

роботи здійснювати активний пошук нової парадигми реформування теорій, технологій, моделей, орієнтованих на захист інтересів як окремої особистості так і соціуму. В Україні, як і в інших демократичних країнах, ефективність соціальної роботи слугує не тільки маркером суспільного благополуччя, але й постає запорукою зниження соціальної напруги та відчуття соціального ресентименту (незадоволення).

Чимало суспільних тенденцій функціонують за накопичувальним принципом – вони набувають очевидних і яскраво-виразних ознак тільки в неординарних умовах, породжених надзвичайними ситуаціями, пов'язаними з стихійними та техногенними катаклізмами, соціальними потрясіннями, серед яких найбільш впливовим є війна. Комплекс завдань переходу системи соціальної підтримки певних категорій населення України на нові тренди розвитку виявляється одним із ключових у ході розбудови нової переможної конструкції українського суспільства, де мир і соціальна гармонія мають бути безумовним імперативом перспективного розвитку нашої держави. ВПО потребують ґрунтовної, цілеспрямованої та послідовної правової, матеріальної, соціально-педагогічної, психологічної допомоги та підтримки як із боку фахівців так і з боку структур громадянського суспільства. Відтак, проблема соціальної роботи з ВПО та їх сім'ями є не тільки соціальною, але і політичною, вона потребує комплексної соціальної роботи з використанням спеціальних ресурсів для її ефективного розв'язання. Після перемоги і настання миру ця проблема ще довго бути зберігати свою суспільну значущість для України. Феномен ВПО і надалі вимагатиме прискіпливого предметного наукового дослідження. Маємо констатувати недостатній рівень досліджень проблематики соціальної підтримки ВПО, постраждалих внаслідок російсько-української війни і це зрозуміло, оскільки вперше в новітній історії України війна прийшла на нашу територію; а відтак, ані теоретичного підґрунтя, ані практичних напрацювань у цій царині у вітчизняних фахівців недостатньо. Наукове

розв'язання зазначених у дослідженні проблем має безумовну теоретичну і практичну роль у розвитку сучасної соціальної роботи, надаючи можливість державі та суспільству усвідомити роль соціальної підтримки ВПО, постраждалих внаслідок російсько-української війни.

Актуальність зазначеної проблеми зумовила вибір теми випускної магістерської роботи: **«Соціальна підтримка ВПО, постраждалих внаслідок російсько-української війни».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційну роботу виконано відповідно до наукової теми кафедри філософії, соціології та соціальної роботи «Сучасні технології формування професійної активності в умовах трансформації сучасного українського суспільства» (державний реєстраційний № 0117U006790). Тему роботи обговорено та затверджено на засіданні кафедри філософії, соціології та соціальної роботи (протокол від 11.09.2023 р. № 1, від 02.09.2024 р. №1), а також наказом по Херсонському державному університету.

Мета дослідження: проаналізувати систему соціальної підтримки ВПО, постраждалих внаслідок російсько-української війни; розробити авторську Програму соціальної підтримки на локальному рівні внутрішньо переміщених осіб, постраждалих внаслідок російсько-української війни.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі **завдання:**

- 1) дослідити внутрішньо переміщених осіб як специфічну соціальну категорію;
- 2) здійснити нормативно-правову детермінацію понять «біженці» і «внутрішньо переміщені особи»;
- 3) проаналізувати специфіку соціальної роботи з українцями – переміщеними особами в зарубіжних країнах в історичному аспекті та в умовах сучасності;

4) висвітлити специфіку соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб в Україні в умовах російсько-української війни;

5) розробити авторську Програму соціальної підтримки на локальному рівні внутрішньо переміщених осіб, постраждалих внаслідок російсько-української війни.

Об'єкт дослідження – соціальна група внутрішньо переміщених осіб, постраждалих внаслідок російсько-української війни.

Предмет дослідження – організація соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб, постраждалих внаслідок російсько-української війни.

Для розв'язання поставлених завдань використовувалися різні методи дослідження. В методологічну базу магістерського дослідження покладено комплекс методів і підходів. Для дослідження внутрішньо переміщених осіб як специфічної соціальної категорії було застосовано метод аналізу наукової літератури. Методи порівняння і класифікації дозволили здійснити нормативно-правову детермінацію понять «біженці» і «внутрішньо переміщені особи». Специфіку соціальної роботи з українцями – переміщеними особами в зарубіжних країнах в історичному аспекті та в умовах сучасності було досліджено із застосуванням методів порівняльного та історичного аналізу. Задля висвітлення специфіки соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб в Україні в умовах російсько-української війни було обрано конкретно-соціологічні методи. У розробці авторської Програми соціальної підтримки на локальному рівні внутрішньо переміщених осіб, постраждалих внаслідок російсько-української війни було застосовано графічний метод.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що на рівні магістерської роботи досліджено систему соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб, постраждалих внаслідок російсько-української війни, а також розроблено авторську Програму соціальної

підтримки на локальному рівні внутрішньо переміщених осіб, постраждалих внаслідок російсько-української війни.

Практична значущість одержаних результатів випускної роботи полягає в тому, що її основні положення розширюють методологічний потенціал сучасних принципів соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб, постраждалих внаслідок російсько-української війни. Окремі положення роботи можуть бути корисними в процесі розробки навчальних курсів і освітніх компонент у підготовці фахівців у галузі соціальної роботи, наприклад: «Соціальна робота із ВПО», «Соціальна підтримка осіб, постраждалих під час війни», «Вітчизняний досвід соціальної роботи з ВПО».

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження обговорювались на засіданнях кафедри філософії, соціології та соціальної роботи (протокол від 11.09..2023 р. № 1, від 02.09..2024 р. № 1). Результати дослідження стали предметом доповіді під час I Регіональної науково-практичної конференції «Теорія та практика соціальної роботи: досвід, сучасний стан, стратегії» для здобувачів вищої освіти та молодих науковців (03-04 грудня 2024 року, м. Івано-Франківськ), а також опубліковані у вигляді статті: **Ляшкова В. О. Соціальна підтримка як невід’ємна складова державної соціальної політики. *Магістерські студії: електронний альманах. 2024. Вип. XXIV. С.***

Структура випускної роботи: складається зі вступу, двох розділів, п’яти підрозділів, висновків, списку використаних джерел (42 найменування). Дослідження містить 1 рисунок, 1 таблицю. Основний текст дослідження викладено на 42 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВНУТРІШНЬО-ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

1.1. Внутрішньо-переміщені особи як специфічна соціальна категорія

Переміщення великих мас людей по суходолу і морю з різними цілями і з різних причин є трансісторичним феноменом, зафіксованим у багатьох хроніках різних часів і народів. Пошуки вільних і благодатних земель або країн із більш високим рівнем життя, втеча від рабства, «поклик предків», небажання жити поруч із войовничими сусідами, втеча від війни та її наслідків – ось тільки деякі причини, які зі зростаючою динамікою активізують процеси «великих переселень народів». Найпотужнішим чинником переміщення великих мас людей завжди була війна з усіма її негативними наслідками – політичними, соціальними, економічними, гуманітарними, культурними тощо. Війни були і є тим трагічним полотном, на якому мають місце різні за гостротою й драматизмом події, у вирі яких руйнуються людські життя і долі, зникають міста, йдуть у небуття пам'ятки культури. З 2014 року війна прийшла на терени України, вона триває вже понад два роки, збираючи трагічну данину з українського народу – загиблі військові та цивільні особи, жертви насилля з боку російських терористів, інваліди, сироти, безхатченки тощо.

Не можна не погодитися із сучасними вітчизняними дослідниками відносно того, що «Абсурдні за формою та антигуманні за змістом претензії російської федерації до України, прояви яких набували з 2014 року драматичних обрисів загрозливої невідворотності, вилилися в повномасштабну російсько-українську війну, коли 24 лютого 2022 року росія почала відкриту збройну агресію проти суверенної України. Агресивні дії російської федерації проти України стали потужним

чинником впливу на українську політичну, економічну, культурну, військову та соціальну дійсність: збройний конфлікт не тільки активізував регіональну нестабільність, він провокує та загострює деструктивні чинники в розгортанні геополітичних процесів. Для сучасної росії геополітичним понадзавданням є прагнення до світової гегемонії, оскільки для підтримання статусу мегадержави перспективною, на думку кремлівських керівників, є політика цілеспрямованої експансії з опорою на військову силу» [23, с. 103].

Найчисленнішою групою осіб, постраждалих від російсько-української війни є внутрішньо переміщені особи, чисельність яких сягає вже декількох мільйонів. Теоретико-методологічні, політико-історичні, соціально-правові, цивілізаційно-культурні та інші підходи до дослідження внутрішньо переміщених осіб, як специфічної соціальної групи, суттєво ускладнені передусім тією обставиною, що вказана проблематика є надзвичайно поліаспектною та важкопрогнозованою, тому потребує синхронізованих і конвергентних міждисциплінарних зусиль, а це – доволі непросте завдання для сучасної науки. І тут справа не лише й не стільки в динамічно зростаючій кількості ВПО, постраждалих внаслідок російсько-української війни, скільки в обмеженості теоретичних підходів до вирішення проблем ВПО та / або їх значній парадигмальній контрадикції, в результаті чого досягнення дослідницького консенсусу на рівні навіть базових положень набуває чітких ознак смислової комплікації. Відсутність єдності щодо зазначених підходів має почасти алогічний вигляд, якщо взяти до уваги те, що проблема переміщення великих мас людей по земній поверхні висходить до біблійних часів. Велику кількість теоретико-концептуальних підходів до проблем ВПО, які по-різному осмислюють співвідношення окремих чинників їх виникнення і шляхів розв'язання, пропонує соціальна філософія і теорія соціальної роботи. Варто зазначити, що різні аспекти проблем ВПО є предметом дослідження

багатьох наукових дисциплін – теорії соціальної роботи, психології, правознавства, педагогіки, соціальної географії, соціології, демографії, політології тощо.

Аналізуючи проблематику ВПО як таку, треба враховувати, що актуальність проблеми українських біженців набула неабиякої гостроти й безпосередності внаслідок російської агресії в Криму та подій на Сході України. Сотні тисяч наших співвітчизників змушені були покинути свої домівки, щоб уникнути війни, яка з прогресуючою рішучістю входила в реалії України першої чверті ХХІ століття. Частина біженців залишилася на території Заходу України, дехто звернувся за прихистком до країн Євросоюзу (Польща, Чехія, Італія, Іспанія, Норвегія, Ірландія тощо), США, Канади та інших держав світу, а значна кількість українців-мігрантів стали внутрішніми переселенцями. Саме ця соціальна категорія стала об'єктом даного наукового дослідження.

У широкому розумінні, «внутрішньо переміщені особи», «внутрішні біженці», «внутрішні переселенці», «вимушені переселенці» – це люди, котрі полишили свої домівки через події, які мають місце на теренах України часів війни, розв'язаної агресивним режимом російської федерації. Як зазначають українські учені Н. Тіщенко і Б. Піроцький «Внутрішньо переміщені особи – це люди або групи людей, які були змушені залишити свої домівки або місця проживання для того, щоб уникнути наслідків озброєного конфлікту, ситуацій насильства, порушень прав людини або стихійних лих, чи техногенних катастроф, і які не перетнули визнаний на міжнародному рівні державний кордон країни. Біженці і внутрішньо переміщені особи змушені залишати свої місця проживання з однакових причин. Але біженці – це особи, які перетинають кордон, а внутрішньо переміщені особи залишаються на території свої держав» [36, с. 125].

Раніше біженцем називали людину, яка була змушена шукати притулку через певний вчинок або певну політичну думку – стверджує в

своїй книзі «Ми – біженці» німецька дослідниця, антифашистка Ханна Арендт. До того, як почалася ця війна, пише вона, ми ще більш чутливі до того, щоб нас називали біженцями. Письменниця згадує, як у 1937 році чеський уряд, повністю підкорений нацистами, почав висилати своїх єврейських біженців, ігноруючи той факт, що вони так сильно відчували себе перспективними чеськими громадянами. З тих пір, із появою біженців із Німеччини слово «асиміляція» набуло глибокого філософського змісту. Історія нав'язала їм статус осіб поза законом, примусила почуватися апріорно приниженими, людьми «другого гатунку» [39].

Прийmemo як факт, твердження стосовно того, що історично деякі регіони світу переживають більше конфліктів, ніж інші – так склалося історично. Громадянська війна в одній країні значно підвищує ймовірність конфлікту в сусідніх державах. Переміщення населення є важливим механізмом, за допомогою якого конфлікт може поширюватися між регіонами. В книзі «Біженці й розповсюдження громадянської війни» І. Салехан і К. Гледіч [41], аналізуючи долю біженців та їхній вплив на (гео)політичний ландшафт, зауважують: потоки біженців є не лише наслідком політичних потрясінь; присутність біженців і переміщених осіб також може збільшити ризик наступних конфліктів у приймаючих країнах і країнах походження. Хоча переважна більшість біженців ніколи безпосередньо не бере участі в насильстві, потоки біженців можуть сприяти транснаціональному поширенню зброї, комбатантів та ідеологій, які сприяють конфлікту; вони змінюють етнічний склад держави; і вони можуть загострити економічну конкуренцію.

Якщо здійснити історичну ретроспективу у відносно недалеке минуле, то можна констатувати: термін «переміщена особа» почав широко використовуватися в період Другої світової війни, в ході якої понад 10 мільйонів осіб насильницьким шляхом було інтегровано у

чужий для людини простір або інтерновано з батьківщини – рідного місця помешкання за етнічними, конфесійними, культурними або іншими характеристиками. Попри відносну стабільність, уявлення про ВПО цілком підпадають під дію принципу розвитку, тобто – вони еволюціонують і трансформуються разом із змінами суспільного буття і суспільної свідомості. Перебуваючи *de-facto* у стані війни, Україна, як незалежна держава, вперше зіткнулася з питаннями щодо вимушених переселенців. У минулому нашої держави такого роду прецедентів не було. А отже, нормативно-правовий корпус вітчизняного законодавства був позбавлений будь-яких механізмів щодо регулювання зазначених питань. Реальність війни – з усією її жорсткістю, безкомпромісністю й непередбачуваністю – генерує простір екзистенційної дисгармонії, щонайменше нагадуючи те, що німецький філософ М. Гайдеггер визначив поняттям «дім буття». Щоб уберегти себе від такої драматичної, загрозливої та не прогнозованої реальності, люди готові змінювати «дім буття», ховаючись від реалій війни в іншій країні або іншому, більш безпечному, регіоні своєї країни.

Отже, у філософсько-світоглядному розумінні, людина, змінюючи «дім буття», намагається формувати для себе іншу реальність, перш за все – безпечну та відносно комфортну. Вона шукає той простір, у якому не буде обстрілів, бомбардувань, перебоїв із електрикою, питною водою, продуктами харчування тощо. Серед численних проблем, перед якими постала Україна в стані війни, проблема ВПО є не лише наслідком війни як соціально-політичного деструктивного явища, але й постає свого роду маркером готовності української держави і громадянського суспільства до кризових станів різного масштабу. Важливість адекватної допомоги ВПО демонструє вельми недосконалу вітчизняну правову систему, а також нестачу потенціалу і ресурсів, необхідних для реалізації нагальних потреб вказаної соціальної групи. Суттєву роль відіграє і та обставина, що українське суспільство в умовах сучасності

характеризується мозаїчною системою різного роду соціальних мисленнєвих оцінок: майже органічно «співіснують» як певним чином архаїзовані патерни свідомості й поведінки, які зі зрозумілих причин перестали виконувати свої світоглядні функції, так і нові, позначені стохастичністю та евентуальністю.

На думку М. Малихи «Ключові проблеми, які постають перед внутрішньо переміщеними особами, – це доступ до соціальних послуг, наявність постійного житла та оформлення реєстрації за місцем проживання. Останнє необхідне для доступу до економічних та соціальних прав, а також засобів існування. Допомога ВПО в першу чергу організовується через обласні адміністрації, громадські організації і добровільні внески громадян» [27, с. 8].

У контексті даного дослідження ми будемо оперувати поняттям «внутрішньо переміщені особи» (ВПО), вкладаючи в нього сенс специфічної соціальної групи, представники якої покинули власні домівки через війну та перемістилися в межах країни, в нашому випадку – України. Тут необхідно чітко відрізнити їх від біженців – людей, котрі втекли від війни за межі України і знаходяться в країні перебування переважно на легальних умовах. «Внутрішньо переміщені особи» (ВПО) – це юридично усталене поняття, при цьому ці особи вважаються внутрішньо переміщеними особами незалежно від наявності юридично коректної довідки ВПО. Внутрішньо переміщені особи перебувають під патронатом українського політичного керівництва, а люди зі статусом біженця отримують міжнародний протекторат, обумовлений відповідним законодавством. Попри більш-менш зрозумілу ситуацію з юридичним трактуванням ВПО, ситуація з соціальним забезпеченням представників даної категорії залишається недостатньо вивченою. Отже, не маємо сумніву в комплексному, послідовному, системному осмисленні теоретичної актуальності та практичної значущості дослідження проблематики ВПО в контексті вітчизняної реальності.

1.2. Нормативно-правова детермінація понять «біженці» і «внутрішньо переміщені особи»

Євроінтеграційний вектор, який усе виразніше реалізується у зв'язку з ратифікацією Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, значно детермінував процес реалізації соціальної політики України на засадах ліберально-гуманістичної парадигми. Її утілення в реальному секторі соціальної роботи передбачає та імпліцитно виправдовує розробку і продукування у державному контексті широкого спектру заходів адміністративного, розпорядчого, юридичного, технологічного та соціально-політичного характеру. Наявність проблемної ситуації полягає в тому, що громадяни України впродовж десятиліть жили в упевненості, що біженці, внутрішньо переміщені особи – це реалії іншого світу, сповненого конфліктами й протиріччями. Але події недавнього минулого проблематизували цю тему для українського народу до максимальних показників. Кожен соціальний процес або явище набувають максимально виразних ознак і характеристик тільки крізь призму юридичної, нормативно-правової експлікації. Відтак, у цьому блоці роботи здійснимо спробу нормативно-правової детермінації понять «біженці» і «внутрішньо переміщені особи».

Слід зазначити, що терміни «біженці» і «внутрішньо переміщені особи» не є синонімічними, хоча мають деякі спільні риси. Згідно ст. 1 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 08.07.2011, «біженець – особа, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок

таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань» [15, ст. 1].

Одним із перших документів, затверджених після Другою світової війни, де надано визначення поняття «біженець» була «Конвенція про статус біженців 1951 року» [21]. У 2002 році Україна приєдналася до цієї Конвенції, і на сьогодні діє в редакції 2022 року.

Таким чином, відбувається певне зміщення фокусу дослідження ВПО як специфічної соціальної категорії із сутнісної, змістовної сторони на процедурні характеристики, юридична складова яких і уособлює комплекс адміністративних умов дотримання внутрішньо переміщеними особами своїх конституційних прав і свобод. Подібний стан справ суттєво ускладнює нормотворчу і правозастосовчу діяльність у правовому статусі ВПО, створює численні проблеми в діяльності суб'єктів державної влади і органів місцевого самоврядування, негативно впливає на рівень захищеності громадянських прав ВПО, актуалізує потребу певної ревізії вітчизняного законодавства щодо правового захисту внутрішньо переміщених осіб. Досягти ефективних результатів у зазначеному процесі можна лише за умови наявності потужного наукового підґрунтя, сформованого на основі аналізу правових систем тих держав, які мають ґрунтовний історичний досвід правового захисту внутрішньо переміщених осіб, що, своєю чергою, має як теоретичне, так і практичне значення для правозастосовчої діяльності. Відтак можна констатувати, що проблема внутрішнього переміщення великих мас населення України в межах національного кордону та належного правового забезпечення їхнього статусу є в сучасній юриспруденції одним із найбільш актуальних питань національного права. Обидва визначення мають ключове значення для соціального захисту, правового статусу та доступу до ресурсів для людей, які

опинилися в складних умовах через конфлікти або природні катастрофи. Важливо, щоб законодавство відповідало міжнародним стандартам і забезпечувало права цих груп населення.

Слід наголосити, що юридичне забезпечення прав і свобод ВПО є базовим і непохитним як у конституційній площині відповідальності держави перед народом, так і з позиції її міжнародно-правового статусу, а також у плані бажання вступу України до ЄС і НАТО. Але в XXI столітті Європейський Союз сам переживає гостру фазу відносин із мігрантами з Азії та Африки, ускладнених глобальними економічними проблемами. Ми маємо бути свідомі того, що перспектива інтеграції України до ЄС, яка, внаслідок російсько-української війни, має проблеми з власними внутрішньо переміщеними громадянами, виглядає вельми проблематичною. Якщо українські можновладці будуть здатні їх розв'язати, то з'явиться реальний позитивний аргумент на ухвалу інтеграції України в ЄС; ба більше – наша держава зможе навіть поділитися набутим досвідом відповідного юридичного впорядкування статусу ВПО та підтримки їх конституційних прав. Із цього приводу К. Крохмальова зауважує, що «... історично інститут правового забезпечення статусу ВПО виник у національному праві як відповідь на необхідність імплементації певних міжнародно-правових стандартів прав людини» [24, с. 142].

Процеси, пов'язані з внутрішньою і зовнішньою міграцією не є принципово новими для України, не становлять собою таку собі *terra incognita*. Серед фундаментальних робіт, присвячених даній тематиці, відзначимо декілька. По-перше, це монографія з питань українського біженства часів Першої світової війни авторства Л. Жванко [13]. Дослідник опрацював величезну базу архівних першоджерел, обираючи матеріали, присвячені проблематиці нормативно-правових засад і державної системи соціальної підтримки й захисту біженців у різних країнах. Варте уваги і дослідження «Досвід біженства. Українські

переміщені особи після Другої світової війни», видане в Канаді. Потужний масив історичного тексту присвячено тематиці адміністративно-правового забезпечення і регулювання статусу переміщених осіб.

Варто зазначити, що з початком бойових дій в Україні було оформлено значну кількість нормативно-правових документів, якими було врегульовано статус ВПО, а також визначено перелік прав та обов'язків представників даної категорії, висвітлено специфіку користування внутрішньо переміщеними особами зафіксованих законодавством прав людини і громадянина. Першим законодавчим актом у цій царині став Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», прийнятий ВР України 20 жовтня 2014 року. Цей закон фіксує поняття внутрішньо переміщеної особи, встановлює порядок обліку ВПО, експлікує права на отримання документів, що засвідчують особу; «право на зайнятість, пенсійне забезпечення, державне соціальне страхування, соціальні послуги, освіту, участь у виборах та інші права» [17], передбачені діючим в Україні законодавством.

У січні 2016 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення гарантій дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [16], яким, серед іншого, уточнюється поняття «внутрішньо переміщеної особи» та вноситься низка важливих змін до Закону «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [17].

Втім, не можна не відзначити, що в процесі оцінки стану реалізації положень Закону «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» представники благодійного фонду «Право на захист» висвітлила цілий ряд проблем у правовій практиці вказаного Закону. Це, зокрема: відсутність продуктивного інструменту обліку дітей ВПО без супроводу, що постає нерідко помітним обмеженням в процесі

облікування внутрішньо переміщеної дитини. У випадку розірвання трудових відносин між ВПО і роботодавцем, котрий перебуває на непідконтрольній території, за умов дефіциту матеріальних ресурсів не всі ВПО здатні сплатити за нотаріальні послуги в питанні підтвердження юридичної сили відповідної заяви щодо закінчення трудових відносин. Негативної оцінки заслуговує і факт ігнорування подекуди владними органами положення Закону про безстроковість валідності довідки ВПО, що призводить до ускладнення процесу реалізації прав ВПО, на отримання, скажімо, соціальних виплат [19].

У 2017 році до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» було внесено доповнення до 9 частини 11 статті про сприяння реалізації прав зареєстрованих ВПО на отримання комунальних послуг. У статтю 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» було включено другу частину, якою встановлено, що «... адресою фактичного місця проживання внутрішньо переміщеної особи може бути адреса відповідного місця компактного поселення внутрішньо переміщених осіб (адреса містечка із збірних модулів, гуртожитку, оздоровчого табору, будинку відпочинку, санаторію, пансіонату, готелю тощо)» [17, ст.5].

У жовтні 2014 року було прийнято Постанову Кабінету міністрів № 509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб», яка «регулює механізм видавання довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи» [31] та Постанову Кабінету міністрів № 505 «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг», що «визначає механізм надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання» [30].

В умовах сьогодення залишається активним комплекс проблем забезпечення конституційного права на підтримку стану здоров'я ВПО. Конкретно це:

- а) відсутність або недостатність фінансування, спрямованого на підтримку стану здоров'я ВПО.
- б) відсутність ефективного первинного медичного огляду всіх ВПО на вільній від окупантів території України;
- в) незадовільний доступ ВПО до інформації про забезпечення медичною допомогою вказаної категорії;
- г) певна лімітованість грошей у ВПО для закупівлі необхідних медичних препаратів на випадок захворювання.

Якщо вести мову про міжнародне право забезпечення ВПО, то не можна обійти увагою таку структуру, як Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН або UNHCR — *United Nations High Commissioner for Refugees*). Це спеціалізована установа ООН, заснована в 1950 році з метою захисту прав і добробуту біженців, а також спомагання їх інтеграції в нові громади. Основними завданнями УВКБ ООН є:

1. Захист прав біженців: УВКБ ООН працює над захистом прав біженців та внутрішньо переміщених осіб, забезпечуючи їх доступ до притулку, а також юридичної та соціальної допомоги.
2. Допомога у вирішенні проблеми біженців: Організація сприяє пошуку довгострокових рішень для біженців, таких як їх повернення на батьківщину, інтеграція в країнах перебування або переселення в інші країни.
3. Співпраця з державами: УВКБ ООН працює з урядами країн для забезпечення дотримання міжнародного права та національного законодавства в сфері захисту біженців і шукачів притулку.

4. Надання гуманітарної допомоги: Організація забезпечує біженців необхідними ресурсами, такими як їжа, вода, медичне обслуговування, притулок та освіта.

5. Збір та аналіз даних: УВКБ ООН проводить дослідження і збирає дані про ситуацію біженців у світі, що допомагає краще розуміти проблеми, з якими вони стикаються, і формулювати відповідні політики.

Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців керується принципами гуманізму, неупередженості, незалежності та нейтральності. Організація намагається працювати в умовах конфліктів та криз, забезпечуючи підтримку найбільш уразливим групам населення. Також активно УВКБ ООН працює в Україні, зокрема – в контексті конфлікту на Сході країни та великої кількості внутрішньо переміщених осіб. Організація надає підтримку уряду та місцевим громадам у питаннях, які пов'язані з біженцями і ВПО, а також сприяє інтеграції цієї категорії населення в суспільство. Загалом, УВКБ ООН відіграє важливу роль у глобальному зусиллі щодо захисту прав біженців і забезпечення їхніх потреб у кризових ситуаціях.

Вищевикладене дає підстави стверджувати, що дослідження ВПО як специфічної соціальної категорії набуває особливої актуальності в період російсько-української війни, при цьому юридичний аспект становить комплекс організаційно-правових умов дотримання внутрішньо переміщеними особами гарантованих Конституцією прав і свобод. Досягти ефективних результатів в зазначеному процесі можна лише за умови наявності потужного наукового фундаменту, сформованого на основі аналізу правових систем тих держав, які мають тривалий історичний досвід правового захисту внутрішньо переміщених осіб. Це, своєю чергою, має як теоретичне, так і практичне значення для правозастосовчої діяльності відносно внутрішньо переміщених осіб в умовах російсько-української війни.

РОЗДІЛ II

ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД І ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ

2.1. Соціальна робота з українцями – переміщеними особами в зарубіжних країнах: історія та сучасність

Як ми вже зазначали вище, міграційні процеси мають тривалу історію в житті цивілізації. Їхня історія висходить ще в біблійні часи, набуває яскравих проявів у часи світових воєн і продовжується в першій чверті XXI століття. Біженство мало і має різні причини – етнічні, релігійні, культурні, політичні, екологічні тощо. Можна виділити декілька причин «великого переселення народів» – це збільшення кількості населення варварських племен, їм вже не вистачало життєвого простору. Це і глобальне похолодання, що примусило значні маси людей мігрувати в більш комфортні ландшафти. Серед причин і зародження державності – стихійні об'єднання примітивних соціальних груп активізували прагнення племен і союзів племен до захоплення вже зайнятих земель, мешканці яких були вимушені або піддатися завойовникам, або дистанціюватися від них. Сьогодні біженство – це втеча «від» та гонитва «за чимось». Люди біжать від військових дій, етнічних або релігійних переслідувань із метою надбання миру, спокою, комфорту, життєвих благ, незалежності тощо. Війна, свідками й учасниками якої ми є, постала проблемою не лише для України, але й для країн Європи та Америки. Справа у тім, що з 24 лютого 2022 року значні маси українців включилися в процес евакуації, аби зберегти своє життя і життя близьких у вирії військових дій.

Показовою в даному контексті виглядає думка Л. Жванко, котра стверджує, що «Біженство – це гуманітарна проблема цивілізації, багатовимірна, унікальна й атипова для наукового вивчення, оскільки не вписується у категоріальний апарат окремо взятої науки. Натомість

вимагає мультидисциплінарного підходу в різних дослідницьких площинах: як-то історії, права, міжнародних відносин, політології, психології, антропології, регіоналістики, соціології, соціальної роботи, лінгвістики. Комплексне поєднання їх напрацювань в одному дослідженні дозволить винести уроки з минулого, зберегти інституціональну пам'ять, запустити механізми пробудження історичного досвіду, в даному випадку, євроспільноти, який позбавить необхідності заново винаходити уже існуючий інструментарій подолання кожної наступної хвилі біженців» [12, с. 176].

Із початком Першої світової війни біженство набуло в Європі небаченого раніше розмаху. Мільйони людей зрушили зі звичних місць проживання та почали рух по всій планеті. Технічний прогрес, зокрема – розвиток транспорту, давав можливість біженцям не тільки рухатися залізницею по території Європи та Азії, але й перетинати Атлантичний океан, засвоюючи США, Канаду та країни Північної Америки. Зрозуміло, що всі біженці, прибуваючи до обраного місця проживання, потребували ґрунтовної соціальної допомоги з боку держави, а також світських і релігійних громадських організацій. Крім двох світових воєн потужним чинником активізації біженства як гуманітарної проблеми цивілізації, стала деколонізація 50–60-х років минулого століття, в процесі якої мільйони мешканців Африки та Азії реалізували власну свободу шляхом міграції до вчорашніх метрополій. «Відголоски» цього процесу відчують сьогодні Велика Британія, Франція, Іспанія, Італія, Бельгія, Німеччина та інші європейські держави.

Реальність є такою, що біженці в умовах сьогодення становлять найбільш вразливу і чутливу соціальну групу населення будь-якої країни. Не зважаючи на змістовну якісно й кількісно соціальну допомогу та підтримку, яка надається українським біженцям за кордоном, їх положення є вельми складним. Умови життя, матеріальне забезпечення, доступ до медичних або інших послуг не завжди характеризуються

належним рівнем. Біженці можуть мати такі проблеми, як: «...мовні бар'єри та обмежені знання культури, що ускладнює процес інтеграції в нове середовище; житлові та економічні труднощі; безробіття; недостатність міжнародного захисту; обмежений доступ до освіти, працевлаштування, медичної допомоги та соціальних послуг; дискримінація; труднощі з адаптацією; соціальна ізоляція; фізичні та психологічні травми, отримані внаслідок війни. Також в біженців часто спостерігаються психологічні проблеми, такі як: страх, тривога, апатія та депресія, почуття смутку та невпевненість у майбутньому, посттравматичний стресовий розлад, панічні атаки, тривожні спогади або кошмари» [10, с. 104].

Варто зазначити, що відповідно до Директиви ради 2001/55/ЄС українці на території Європи мають право на тимчасовий захист і отримують статус переміщеної особи, а відтак – українців, котрі біжать від війни, коректно називати «переміщеними особами» з причини того, що на території України точиться збройний конфлікт, а люди масово мігрують по причині постійної загрози їхньому життю та здоров'ю, вони не мають можливості повернутися додому до відновлення там прийнятних умов життя. Але в сучасній юридичній і політично-соціальной риторичі відносно українців-утікачів від війни, мають місце терміни «біженець» і «переміщена особа» [8].

Війна спонукала сотні тисяч українців покинути свої домівки і шукати прихисток від бойових дій в країнах Європи і Америки. Певна частка українців віднайшли безпеку у Новій Зеландії, Австралії, Японії. Дружні до України держави з розумінням поставилися до наших біженців і оточили їх турботою, природною для цивілізованих народів. Держави з багатими традиціями надання соціальних послуг демонструють готовність надати найширший спектр допомог і видів соціальної підтримки нашим співвітчизникам. Офіційний сайт Європейського Союзу надає такі показники на 31.01.2024 року: 4,3

мільйони українців знаходяться під тимчасовим захистом Європейського Союзу, тобто залишили свої домівки. Найбільша кількість українських біженців перебуває в таких країнах як: Німеччина – 1270150 осіб, Польща – 951560 осіб, Чехія – 381190 [40].

Варто підкреслити, що соціальна допомога біженцям із України є невід’ємною складовою соціальної політики практично кожної держави Європейського Союзу, але в кожній державі соціальна підтримка українським біженцям вирізняється своєю специфікою. Специфіка соціальної підтримки біженців в конкретній країні залежить від історичних традицій, рівня розвитку демократії, політичної ситуації, економічного потенціалу тощо. Традиційно високим рівнем соціальної підтримки як такої характеризуються скандинавські країни – Швеція, Норвегія, Данія, Фінляндія. Ефективністю, комплексністю та послідовністю вирізняються соціальні моделі США, Канади, Німеччини, Франції, Великої Британії, Італії.

У сучасній Європі країною, де знайшла прихисток значна група українських біженців є Німеччина. Німецький формат соціальної роботи з даною групою мігрантів вирізняється послідовністю, логічністю та продуктивністю. Акцент робиться на соціальній інтеграції українських біженців у нове для них соціальне середовище. Згідно з чинним законодавством Німеччини, приймання і поселення біженців здійснюється через притулки тимчасового перебування, де людина отримує підтримку на час первинної адаптації. В Німеччині біженці з України отримують право на житло, медичну допомогу, освітні та культурні послуги, фінансову допомогу і працевлаштування на перших кроках життя в країні, право на інтеграцію в соціум через мовні та професійні курси тощо. Законом Німеччини «Про інтеграцію та забезпечення участі біженців та осіб з правом на міжнародний захист» створюються умови для максимально повного розвитку людини, котра обрала Німеччину в якості країни перебування. На виконання вказаного

закону за рахунок державних та недержавних організацій створюються та втілюються в життя програми навчання та інтеграції українців, які орієнтовано на вивчення німецької мови та гармонійну інтеграцію українських біженців у багатонаціональне й полікультурне німецьке суспільство. Соціальні працівники, зокрема – українці, котрі давно проживають в Німеччині, в речіщі інтеграційних програм реалізують для біженців необхідну організаційну, інформаційну, освітню, медичну, юридичну підтримку та соціальні послуги відповідно до наявних запитів [35].

Із перших днів російсько-української війни країною, котра прийняла в своє суспільство біженців з України, стала Польща. Саме в Польщі соціальна допомога українцям, що втекли від війни, стала частиною традиційно усталеної системи державної підтримки. Для українських біженців були оперативно створенні спеціалізовані установи – інформаційно-консультативні центри для біженців, пункти допомоги та структури термінального перебування. Соціальна підтримка українських біженців у Польщі має на меті надання різних форм і видів соціальної допомоги, а саме: інформаційної, організаційної, юридичної, медичної, матеріальної, просвітницької, психологічної та гуманітарної, а також сприяння у пошуку тимчасового прихистку, забезпечення права на освіту та відповідне працевлаштування. Українські біженці в Польщі мають право на легальне працевлаштування з отриманням персонального ідентифікаційного номера (PESEL). Крім цього, українці в Польщі можуть відкрити власну справу та сплачувати податок із прибутку на рівні 8% [11].

Також однією з європейських країн, що прийняла біженців з України, стала Італія. Незважаючи на те, що Італія далеко не найбільш успішна економічно європейська держава, але вона гостинно відкрила свої кордони для українців. Як бачиться, причина в тому, що ще з 90-х років минулого століття сформувалася потужна українська діаспора:

українські жінки-заробітчанки здавна приїжджали сюди на роботу доглядачками за літніми людьми, або ж надавали послуги з прибирання житлових і виробничих приміщень. В Італії, з її потужними католицькими традиціями милосердя, успішно діяли проекти для дітей-сиріт, або дітей із неповних сімей. Італійці приймали у свої родини українських дітей на відпочинок, надавали їм можливість вивчити багату італійську культуру, знайти нових друзів, вивчити мову, виявити творчі або спортивні здібності тощо. Наявність родичів і друзів в Італії стала однією із причин того, що тисячі українських біженців свідомо обрали для втечі від війни саме цю середземноморську країну.

Серед особливостей соціальної роботи з українськими переміщеними особами/біженцями в Італії О. Боковець і М. Михайлюк виділяють наступні:

«1) надавачі соціальних послуг в Італії мають значний досвід (підходи, методи та форми) роботи з переміщеними особами;

2) диференціація надавачів соціальних послуг (соціальний працівник або асистент є теоретиком, який займається методологічною розробкою послуг; оператор соціальної допомоги є практиком, який безпосередньо надає допомогу клієнтам);

3) функціонування розвиненої структури соціальної сфери (центри, проекти, програми) для допомоги переміщеним особам;

4) більшість українців повідомлені про зміст діяльності надавачів соціальних послуг;

5) реалізація значної кількості різноманітних проектів для допомоги українцям у таких сферах, як: охорона здоров'я (медичні та психологічні послуги); освіта та робота (мовні курси, курси з водіння, надання робочих місць та інше» [3. с. 18].

У даному блоці дослідження було розглянуто тільки декілька діючих моделей соціальної підтримки українських переміщених осіб/біженців в європейських державах, але навіть на незначній кількості

прикладів можна відзначити наявні тенденції перспективного розвитку технологій фахівців із соціальної роботи з українцями, котрі знаходять притулок в різних країнах Європи і Америки, а також у Новій Зеландії, Австралії, Японії.

2.2. Специфіка соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб в Україні

Експансія російської федерації на територію суверенної України змусило мільйони наших співвітчизників залишити свої будинки в пошуках безпечного буттєвого середовища. Скажімо, українці зі Сходу переїжджали ближче до центральних регіонів України, зі столиці та окраїн – на захід країни та набували статусу внутрішньо переміщених осіб на відміну від біженців, соціальний статус яких було розглянуто у попередньому розділі. Перебування ВПО в межах власної країни має ряд переваг у порівнянні з перебуванням в приймаючій закордонній країні, незважаючи на те, що рівень соціального забезпечення у тій самій, скажімо, Німеччині значно вищий, ніж в Україні, де і держава і суспільство працюють на спільний результат – на перемогу над ворогом. Українці зі Сходу України переїжджають у західні регіони, розглядаючи в якості переваг спільність мови, культури, ментальних установок, адміністративних процедур, законодавства, професійних стандартів, грошової одиниці тощо. Поява ВПО в полі професійної діяльності фахівців соціальної роботи стала серйозним викликом для соціальної політики України, зокрема – для системи соціальних служб і корпусу соціальних працівників, оскільки діючий в мирний час механізм соціальної підтримки не була орієнтована на роботу з такою групою клієнтів, а фахівці відповідно – не були готові для неї професійно, не володіли належною теоретичною базою та методологічним інструментарієм для роботи з ВПО. Соціальна підтримка ВПО в Україні

є важливим аспектом у подоланні наслідків внутрішніх конфліктів та гуманітарних криз, породжених війною. У зв'язку з цим урядом та різними організаціями було розроблено ряд програм і заходів для підтримки ВПО.

Можна виділити ключові аспекти соціальної підтримки ВПО, серед яких:

1. Фінансова допомога. ВПО можуть отримувати грошову допомогу від держави, яка покриває основні потреби, такі як житло, харчування та медичні послуги. Зазвичай, ця допомога надається через програми соціального забезпечення.

2. Житлові програми. Держава забезпечує ВПО можливість отримати тимчасове житло або компенсації за оренду. Це включає програми соціального житла та підтримку з боку місцевих органів влади.

3. Медичне обслуговування. ВПО мають право на безкоштовне медичне обслуговування, включаючи доступ до лікарень і медичних закладів.

4. Освіта. Дітям ВПО забезпечується доступ до освіти в державних навчальних закладах. Влада намагається забезпечити пільгові умови для навчання, враховуючи особливості мобільності та психоемоційний стан дітей.

5. Соціально-психологічна підтримка. Оскільки багато ВПО стикаються з травмами та стресом внаслідок війни, надається соціально-психологічна підтримка, включаючи консультації та групи підтримки.

6. Професійна освіта та працевлаштування. Програми професійної підготовки та курси, спрямовані на підвищення кваліфікації, допомагають ВПО знайти роботу та адаптуватися до нових умов життя.

7. Співпраця з НУО та міжнародними організаціями. Багато неурядових організацій, таких як УВКБ ООН, Червоний Хрест, а також

міжнародні фонди, надають допомогу ВПО, реалізуючи різні гуманітарні проекти.

Сучасні вітчизняні дослідники (Т. Семигіна, Н. Гусак, С. Трухан) наводять приклад того, як «... у місці масового перебування внутрішньо переміщених сімей з дітьми в Луганській області було створено інформаційно-консультаційний пункт, розташований в окремому приміщенні та обладнаний меблями для проведення консультацій. У інформаційно-консультаційному пункті наявний комп'ютер, ноутбук, принтер, сканер, ксерокс, телефонний зв'язок, доступ до мережі Інтернет. Основні послуги інформаційно-консультаційного пункту: консультації фахівців (соціальні працівники, психологи, юристи), переадресація (до компетентних соціальних та інших служб), ксерокопії та сканування документів (для відновлення документів, отримання соціальних виплат тощо); запис інформації на зовнішні носії (для надсилання в компетентні органи для відновлення документів, отримання соціальних виплат тощо); зв'язок з близькими (через телефон, соціальні мережі, електронну пошту тощо), надання можливості для перегляду оперативних новин з рідного міста, надання можливостей для перегляду розкладу руху транспорту (потяги, автобуси), придбання квитків» [33, с. 68].

Наведена цитата ілюструє думку стосовно того, що першим кроком на шляху соціальної підтримки ВПО, постраждалих внаслідок російсько-української війни, має бути створення інформаційно-консультаційних пунктів, розташованих у безпечних і комфортних приміщеннях, пристосованих до проведення консультацій. Фахівці майже однотайно висловлюють стурбованість незадовільною готовністю відповідних структур до відповідей на виклики сьогодення щодо практики соціальної підтримки ВПО, постраждалих внаслідок російсько-української війни. Важливою складовою практичної діяльності в зазначеній царині має бути зміна або корекція стилю

мислення категоріями соціальних процесів, під впливом яких увиразнюються ціннісні домінанти, притаманні суспільній свідомості в конкретній історичній реальності. У соціально-філософському розумінні в складній, важкопрогнозованій соціальній реальності зазнає корекції світоглядні імперативи, яка детермінує ключовий фактор людського буття – той самий «горизонт мислення», який визначає весь буттєвий спектр – від неймовірного до невідворотного, від принципово можливого і до недосяжного *a priori*.

Важливо, що ВПО протягом останніх років в Україні перебувають у стані соціальної ексклюзії (виключеності). На початку вимушеного переміщення більшість ВПО не можуть самостійно задовольнити власні базові потреби, як-то: потреба в їжі і речах повсякденного вжитку, ліках, потреба в житлі тощо. Щоб визначитися щодо питання про вразливість ВПО в сучасній Україні, В. Нікітіна розглядає показники вразливості соціальної групи:

« – наявність соціальної ексклюзії (обмеженості соціальної групи у доступі до матеріальних і нематеріальних ресурсів);

– чуттєвість соціальної групи до загрозливих явищ і подій, обумовлена їхнім соціальним становищем;

– існування ризику соціальної ексклюзії у найближчому майбутньому за відсутності підтримки з боку суспільства» [29, с. 121].

Слід взяти до уваги, що кризові ситуації (і війна не є виключенням) генерує або пропонує нові можливості для соціальної роботи. Професорка Т. Семигіна висловлює думку стосовно того, що «...поява нових соціально вразливих груп в Україні і неспроможність чинної державної системи їх соціальної підтримки зумовила підвищення зацікавленості в соціальній роботі та професійних соціальних працівниках, виявила потребу у посиленні певних аспектів їх підготовки, зокрема, для здійснення кризових (мобільних) інтервенцій, соціально-психологічного консультування. Постає також і питання щодо

зміни вектора соціальних програм – із суто соціального забезпечення ВПО та учасників АТО на підтримку реалізації економічного потенціалу, сприяння піднесенню економічної спроможності та соціально-психологічну адаптацію до нових умов, розвиток згуртованості громад та соціального підприємництва» [32, с. 12]..

Як бачимо, поява ВПО в соціальному просторі стала проблематичним фактом для традиційно сформованих вітчизняних практик соціальної підтримки особливих категорій населення, що не вповні співвідносяться з сучасними методиками міжнародної соціальної роботи. Реальним є запит на ретельну ревізію змісту як діючих соціальних програм, так і на підготовку соціальних працівників до роботи з ВПО – людей, яких визначають як осіб із порушеною «соціальною екологією». Серед викликів у цій сфері визначимо наступні:

- а) невизначеність у правовому статусі;
- б) проблеми з доступом до соціальних послуг;
- в) соціальна стигматизація та труднощі в адаптації до нових умов життя.

Отже, висновуємо наступне: соціальна підтримка ВПО в Україні є складною та багатогранною системою, що включає фінансову допомогу, доступ до медичних і освітніх послуг, а також психологічну й професійну підтримку. Уряд, разом із міжнародними партнерами та неурядовими організаціями, продовжує працювати над поліпшенням умов для внутрішньо переміщених осіб, проте багато ще потрібно зробити для їхньої повної інтеграції в суспільство. Соціальна підтримка і захист внутрішньо переміщених осіб постає нагальним та дієвим механізмом здійснення економічної, соціальної та культурної політики України в реаліях сучасного світу та об'єктом ґрунтовних наукових розвідок. Тому, зважаючи на вищевикладене, висновуємо: соціальна

підтримка ВПО, зокрема – в умовах війни, вимагає подальшого дослідження та є безумовно актуальною.

2.3. Програма соціальної підтримки на локальному рівні внутрішньо переміщених осіб, постраждалих внаслідок російсько-української війни

У даній частині дослідження буде представлено авторську Програму соціальної підтримки на локальному рівні ВПО, постраждалих внаслідок російсько-української війни. Дана програма є результатом концептуального осмислення актуального в умовах сьогодення явища соціальної підтримки на локальному рівні ВПО, постраждалих внаслідок російсько-української війни. Під локальним рівнем ми розуміємо соціально-політичний адміністративний простір об'єднаної територіальної громади (ОТГ). ОТГ інтегрує в собі декілька (в Херсонській області в середньому 2-3) сільських об'єднаних територіальних громад і/або селищних об'єднаних територіальних громад. Функціонування зазначених структур здійснюється відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування», згідно з яким «Місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст» [18. ст. 2].

Відповідно до статті 10 Закону України «Про місцеве самоврядування» «Ради – представницькі органи місцевого самоврядування. 1. Сільські, селищні, міські ради є органами місцевого самоврядування, що представляють відповідні територіальні громади та здійснюють від їх імені та в їх інтересах функції і повноваження місцевого самоврядування, визначені Конституцією України, цим та

іншими законами. 2. Обласні та районні ради є органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст, у межах повноважень, визначених Конституцією України, цим та іншими законами, а також повноважень, переданих їм сільськими, селищними, міськими радами» [18].

Сільські, селищні, міські ради репрезентують відповідні територіальні громади та захищають їхні інтереси, а також інтереси тих, хто став членом територіальної громади як внутрішньо переміщена особа, яка потребує особливо уважного ставлення з боку членів громади та її очільників. Саме на рівні сільських і селищних рад програми соціальної підтримки ВПО діють доволі ефективно, оскільки відстань від суб'єктів здійснення соціальної підтримки до тих, хто її потребує є мінімальною, зважаючи на локальний масштаб діяльності. Коротка дистанція між запитом (проханням, вимогою) і реакцією на нього заощаджує час і ресурси, оскільки представники ВПО отримують підтримку «тут, так і зараз» без формальних бюрократичних процедур, які в умовах великого населеного пункту можуть тривати досить довго. Соціальна програма підтримки внутрішньо переміщених осіб на місцевому рівні, яку ми пропонуємо, є важливим і результативним інструментом для забезпечення адаптації, інтеграції та покращення якості життя людей, які були змушені залишити свої домівки. Також програма передбачає, що ВПО, житло яких в місці постійного проживання зруйновано, можуть успішно інтегруватися в нове для себе середовище і стати повноцінними членами громади, яка прийняла їх для тимчасового перебування. Доцільно навести паспорт Програми соціальної підтримки на локальному рівні внутрішньо переміщених осіб, постраждалих внаслідок російсько-української війни (табл..2.1.).

**Паспорт Програми соціальної підтримки на локальному рівні
внутрішньо переміщених осіб, постраждалих внаслідок російсько-
української війни**

№	Компоненти програми	Відповідальні
1	Замовник Програми	Територіальна громада міста з повноваженнями, визначеними Конституцією України, Законом України «Про місцеве самоврядування», іншими законами, а також повноваженнями, переданими їм районними радами
2	Розробник Програми	Авторка магістерського дослідження
3	Відповідальні виконавці Програми	«Центр надання соціальних послуг населенню» виконавчого комітету міської ради.
4	Учасники Програми	Міська рада, територіальний «Центр надання соціальних послуг населенню» міської ради; Відділ освіти; Відділ культури, туризму, молоді та спорту; Комунальне підприємство «Центр первинної соціально-психологічної допомоги».
5	Термін реалізації Програми	2024-2026 рік
6	Перелік джерел фінансування Програми	Міський бюджет, інші джерела
7	Загальний обсяг фінансових ресурсів, необхідних для	Орієнтовно 200 000 гривень

	реалізації Програми, загалом	
--	------------------------------	--

У межах розробки нашої програми пропонуємо схему структурно-організаційного простору реалізації Програми соціальної підтримки на локальному рівні внутрішньо переміщених осіб, постраждалих внаслідок російсько-української війни (рис.2.1.).

I. Спектр проблем, на розв'язання яких спрямована Програма.

Соціальна програма підтримки ВПО на місцевому рівні є важливим інструментом для забезпечення адаптації, інтеграції та покращення якості життя людей, які були змушені залишити свої домівки. Ось кілька ключових складових такої програми:

1. Інформаційна підтримка. Консультаційні центри: Створення центрів, де ВПО можуть отримати інформацію про їхні права, соціальні послуги, можливості працевлаштування та освіти. Онлайн-платформи: Розробка веб-сайтів або мобільних додатків для швидкого доступу до необхідної інформації.

2. Соціально-економічна інтеграція. Програми професійної підготовки: Навчання новим професіям, підвищення кваліфікації, організація курсів. Субсидії для підприємців: Підтримка ВПО, які хочуть започаткувати власний бізнес, через фінансові гранти або безвідсоткові кредити.

3. Психологічна підтримка. Групи підтримки: організація психотерапевтичних груп або зустрічей, де ВПО можуть ділитися своїм досвідом і отримувати емоційну підтримку. Індивідуальна терапія: надання доступу до психологів або психотерапевтів.

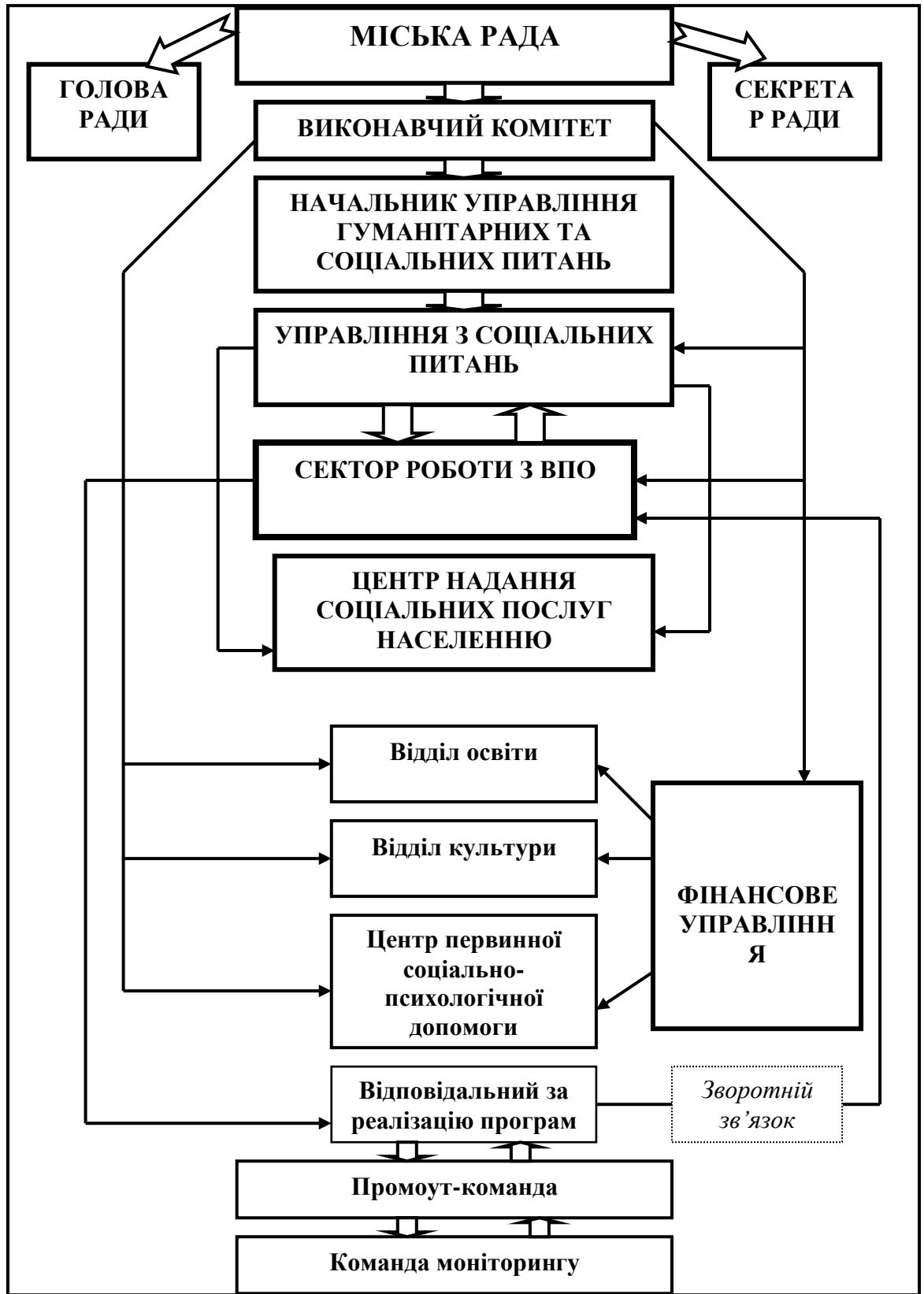

Рис. 2.1 Схема структурно-організаційного простору реалізації Програми соціальної підтримки на локальному рівні внутрішньо переміщених осіб, постраждалих внаслідок російсько-української війни

Психологічний стан ВПО може супроводжуватися відчуттям соціальної дезадаптованості і дезінтегрованості, що проявляється в модусі відчуженості, за якого реальність бачиться як несправедлива, гнітюча та злісна. Причина в тому, що бюрократизація підтримки ВПО викликає дистанціювання від звичних соціальних інститутів і відносин, що впливає на емоціональний стан індивіда. Психологи вважають, що «...негативний психологічний стан частини переселенців характеризується високою тривожністю, песимізмом, недовірою, небажанням до відкритого спілкування з іншими людьми, негативним (часто не аргументовано) ставленням до представників влади, невпевненістю у своїх силах, адже адаптація до нових умов життя, навчання і роботи, подолання наслідків травматизації, посттравматичний стресовий синдром вимагають корекції страхів, депресивних проявів, агресивної поведінки, мобілізації внутрішніх ресурсів, відновлення емоційних і стресозахисних реакцій, планування майбутнього» [9, с. 187].

4. Освітня підтримка. Доступ до освіти: забезпечення можливості для дітей ВПО отримувати освіту в місцевих школах, а також програми для дорослих. Відкриті курси: організація курсів з мов, комп'ютерних навичок та інших важливих дисциплін.

5. Соціальні та культурні заходи. Культурні програми: проведення фестивалів, виставок і заходів, які сприяють культурному обміну та знайомству місцевих жителів з ВПО. Спортивні заходи: організація спортивних турнірів або інших активностей для залучення ВПО до громадського життя.

6. Житлові програми. Житло для ВПО: пошук та надання тимчасового або постійного житла для людей, які цього потребують.. Партнерство з орендодавцями: Створення програм, які заохочують місцевих орендодавців здавати житло ВПО за доступними цінами.

7. **Правова допомога. Юридичні консультації:** надання безкоштовних юридичних послуг для вирішення питань, пов'язаних з правами ВПО, реєстрацією, документами тощо.

8. **Співпраця з громадськими організаціями. Партнерство з НУО:** Взаємодія з неурядовими організаціями, які вже працюють з ВПО, для обміну досвідом та ресурсами.

9. **Сприяння подальшій адаптації та інтеграції ВПО в просторі територіальної громади у разі бажання залишитися активним повноправним членом громади, вкладаючи свій громадянський, професійний і патріотичний потенціал у розвиток територіальної громади.**

Загалом, соціальна програма підтримки ВПО на місцевому рівні повинна бути комплексною, враховувати потреби різних категорій населення та сприяти інтеграції ВПО в місцеву громаду. Програма покликана усунути або мінімізувати складні життєві обставини ВПО та членів їх сімей. Соціальна робота, яку мають проводити фахівці в процесі реалізації Програми, спрямована на соціальну підтримку ВПО, постраждалих унаслідок російсько-української війни.

II. Мета Програми

Метою Програми є забезпечення системної та комплексної реалізації соціальної політики України на локальному рівні відносно ВПО та членів їх сімей. Йдеться про інформаційну підтримку; соціально-економічну інтеграцію; психологічну підтримку; соціальні та культурні заходи; освітню підтримку; житлові програми; правову допомогу; співпрацю з громадськими організаціями. Центр соціальної підтримки ВПО, постраждалих внаслідок російсько-української війни в рамках розробленої Програми має на меті забезпечити створення належних умов для соціального захисту вказаної категорії населення. Пріоритетними трендами в реалізації заходів Програми визначено:

а) підвищення рівня соціальної підтримки ВПО та членів їх сімей, постраждалих внаслідок російсько-української війни і які вимагають особливої уваги з боку державних органів, структур місцевого самоврядування й громадянського суспільства;

б) створення сприятливих соціальних умов для реалізації права ВПО та членів їх сімей на максимальне забезпечення їхніх потреб і запитів щодо нормалізації умов життя;

в) забезпечення об'єму, якості і доступності комплексу соціальних послуг ВПО та членам їх сімей, постраждалих унаслідок російсько-української війни і для котрих важливою є увага з боку держави, органів місцевого самоврядування і структур громадянського суспільства.

III. Нормативно-правове забезпечення Програми.

З початком бойових дій в Україні було прийнято значну кількість юридичних документів – актів, постанов, підзаконних нормативно-правових актів, якими було визначено статус ВПО, а також врегульовано особливі права та обов'язки представників даної соціальної категорії. Першим законодавчим актом у цій сфері став Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», прийнятий ВР України 20 жовтня 2014 року. Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 08.07.2011 року. Одним із перших документів, затверджених після Другої світової війни, де надано визначення поняття «біженець» була «Конвенція про статус біженців 1951 року». У 2002 році Україна приєдналася до цієї Конвенції, і на сьогодні діє в редакції 2022 року. У січні 2016 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення гарантій дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», яким, серед іншого, уточнюється поняття «внутрішньо переміщеної особи» та вноситься низка важливих змін до Закону «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».

Функціонування територіальних громад, в межах яких реалізується соціальна підтримка ВПО та членів їх сімей, постраждалих унаслідок російсько-української війни, здійснюється відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування».

IV. Фінансове забезпечення Програми.

Фінансування Програми передбачено з міського бюджету та інших джерел фінансування, зокрема – спонсорської допомоги та закордонних грантів. Загальний обсяг фінансових ресурсів, необхідних для реалізації Програми, загалом складає орієнтовно 200 000 гривень протягом 2024-2026 років з подальшим аудитом і корегуванням.

V. Очікувані результати реалізації Програми.

Ми очікуємо, що реалізована на міському (або район міста) рівні Програма здатна мінімізувати складні життєві обставини ВПО та членів їхніх сімей, постраждалих унаслідок російсько-української війни. Територіальна громада, в межах якої реалізується Програма, захищає інтереси тих, хто став членом територіальної громади як внутрішньо переміщена особа, котра (так само як і члени сім'ї) потребує особливо уважного ставлення з боку членів громади та її очільників. Смісловим фокусом і новацією Програми є сприяння подальшій адаптації та інтеграції ВПО в простір територіальної громади у разі знайти тут нову малу Батьківщину, бажання залишитися активним повноправним членом громади, вкладаючи свій громадянський, професійний і патріотичний потенціал у розвиток територіальної громади.

ВИСНОВКИ

Війна продукує і загострює потужний комплекс ключових проблем розвитку держави і суспільства. Фундаментальних трансформацій зазнають майже всі сфери суспільного життя – політика, право, військова справа, економіка, освіта, культура тощо. Значущість і детермінативний вплив факторів соціальної підтримки ВПО, постраждалих внаслідок російсько-української війни на особистісне та суспільне буття людини обумовлені ретельно розробленим механізмом соціальної когерентності, який, безперечно, має гуманістичну природу і виконує культуротворчу функцію.

Із початком бойових дій в Україні було розроблено значну кількість юридичних документів різного характеру і сили, якими було детерміновано статус ВПО, а також визначено особливі права та обов'язки представників даної категорії, висвітлено специфіку оптимального процесу надання внутрішньо переміщеним особам визначених законодавством прав людини і громадянина. Не зважаючи на доволі визначену ситуацію з юридичним дифіюванням поняття ВПО, ситуація із соціальним забезпеченням представників даної категорії залишається поки ще недостатньо вивченою.

Дійсність є такою, що біженці в умовах сьогодення становлять найбільш вразливу і соціально чутливу групу населення будь-якої країни як у минулі часи так і в сучасних умовах. Не зважаючи на раціонально організовану соціальну допомогу та підтримку, яка надається українським біженцям за кордоном, їхнє становище залишається вельми складним. В сучасному світі з різним ступенем успішності функціонують декілька діючих моделей соціальної підтримки українських переміщених осіб, але навіть на незначній кількості прикладів можна відзначити позитивні тенденції перспективного

розвитку технологій фахівців із соціальної роботи з українцями, котрі знаходять притулок в різних країнах світу.

Соціальна підтримка і захист внутрішньо переміщених осіб постають конструктивним та дієвим механізмом здійснення економічної, політичної, соціальної та культурної політики України та об'єктом фундаментальних наукових розвідок. Отже, немає сумніву в комплексному, послідовному, системному осмисленні теоретичної актуальності та практичної значущості дослідження проблематики ВПО в контексті вітчизняної реальності. Тому, зважаючи на вищевикладене, соціальна підтримка ВПО на сьогоднішній день потребує подальшого наукового дослідження і є безумовно актуальною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балдинюк О. 2024. Працевлаштування внутрішньо переміщених осіб як соціальна проблема. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. №3. С. 12–18.
2. Бірюкова М., Рущенко І., Ляшенко Н., Григор'єва С. Біженці і внутрішньопереміщені особи російсько-української війни: соціальні характеристики й практики. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2022. Том 25. № 6. С. 143-156.
3. Боковець О. І., Михайлюк М. В. Особливості соціальної роботи з українськими переміщеними особами в Італії. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2023. Вип. 96. С. 15-20.
4. Гевчук Н., Данилюк О. 2024. Дослідження соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб у територіальні громади. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. №2. С. 16–23.
5. Голотенко А., Удовенко Ю. Проблема суб'єктності вимушених мігрантів у контексті повномасштабної війни в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2023. Вип. 1(9). С.18-27.
6. Голотенко, А. Особливості психо-соціального благополуччя внутрішньо переміщених осіб. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота*, 2018. Вип. 1(3). С. 6-10.
7. Данилюк І., Предко В., Трайно Р. Характеристика основних структурних проявів життєстійкості особистості в умовах війни. *Проблеми гуманітарних наук. Психологія*, 2023. №51. С. 46–52.
8. Директива Ради 2001/55/ЄС про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки

такого прийому від 20 липня 2001 р. URL:
<https://ips.ligazakon.net/document/MU01293>

9. Діденко Н. Психологічна підтримка та допомога для внутрішньо переміщених осіб в адаптації до місцевого співтовариства. *Психосоціальна підтримка осіб з травмою війни: міжнародний досвід та українські реалії: збірник матеріалів, доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Маріуполь, 28 лютого 2018 р.* Маріуполь: ДонДУУ, 2018. С.186-190.
10. Дуля А. В. Зарубіжний досвід соціальної роботи з українськими біженцями. *Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (04 червня 2024 року, м. Суми).* Суми: СумДПУ імені А. С.Макаренка, 2024. С.103-107.
11. Дуля А. В. Особливості соціальної допомоги особам, які потребують тимчасового захисту в Польській Республіці. *Ввічливість. Humanitas.* 2022. №2. С. 82–88,
12. Жванко Л. «Біженці на Європейському континенті (1914–2015)»: авторські рефлексії теми. URL:
<http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/160405/10-Zhvanko.pdf?sequence=1>
13. Жванко Л. М. Біженці Першої світової війни: український вимір (1914–1918 рр.): монографія. Харків: Віровець А. П. «Апостроф», 2012. 568 с.
14. Жінчин М. Соціальне консультування в контексті роботи з внутрішньо переміщеними особами. *Ввічливість. Humanitas.* 2024. №3. С. 40–47.
15. Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» № 3671-VI від 8.07.2011 р. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>

16. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення гарантій дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» № 921-VIII від 24.12.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/921-19#Text>
17. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». № 1207-VII від 15.04.2014р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>
18. Закону України «Про місцеве самоврядування» № 280/97-ВР від 21.05. 1997 р. із змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
19. Звіт про проведення моніторингу змін до Закону про права внутрішньо переміщених осіб. Благодійного фонду «Право на захист». URL: https://archive.r2p.org.ua/wp-content/uploads/2019/01/Monitoryng_zmin_do_zakonu_pro_prava_VP_O.pdf
20. Карамушка Л., Карамушка Т. Емпіричне дослідження особливостей психічного здоров'я вимушених «внутрішніх» переселенців в умовах війни. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 2022. Вип. 2(26). С. 48–59.
21. Конвенція про статус біженців 1951 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU51K02U>
22. Костючков С. К. Основи соціальної держави та громадянського суспільства: навчальний посібник . Херсон: Айлант, 2016. 256 с.
23. Костючков С. К. Формування політичного бренду території засобами мас-медіа в умовах російсько-української війни (на прикладі Херсонщини). *Актуальні проблеми політики*. 2023. Вип. 71. С.101-107.

24. Крахмальова К. О. Стан досліджень статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 142-145.
25. Купенко О. В. Соціальна робота: від теорії до практики: навчальний посібник. Суми: Сумський державний університет, 2020. 192 с.
26. Лях В., Петрович В. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб, які втратили роботу під час війни в Україні. *Ввічливість. Humanitas*, 2024. №1. С. 111–117.
27. Малиха М. І. До проблеми сутності поняття «внутрішньо переміщені особи»: державна політика та регіональна практика. *Грані: науково-теоретичний альманах*. 2015. №8(124). С. 6-11.
28. Наливайко Л. Р., Орешкова А. Ф. Внутрішньо переміщені особи: визначення поняття. *Право і суспільство*. 2018. №1. С. 34-39.
29. Нікітіна В. В. Соціальна вразливість внутрішньо переміщених осіб як підстава соціальної роботи з ними. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2021. Вип. 2 (49). С. 120-123. 34-39
30. Постанова Кабінету Міністрів «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» № 505 від 01.10.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF#Text>
31. Постанова Кабінету Міністрів «Про облік внутрішньо переміщених осіб» № 509 від 01.10.2014р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-%D0%BF#Text>
32. Семигіна Т. В. Військовий конфлікт в Україні: виклики та можливості для соціальної роботи. *Україна в сучасному світі: виклики і можливості: тези міжнародної наукової конференції*

- викладачів, аспірантів і студентів (13-14 квітня 2016 р., Київ). К.: Акад. праці, соц. відносин і туризму, 2016. С. 10-12.*
- 33.** Семигіна Т.В., Гусак Н.Є., Трухан С.О. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб. *Український соціум*. 2015. №2 (53). С. 65-72.
- 34.** Соціальна робота з вимушеними переселенцями в сучасній Україні: монографія / Борисова О. В., Знаткова О. М., Кульга О. О., Нікітіна В. В.; Луган.нац.аграр.ун-т. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2019. 468 с.
- 35.** Соціальна статистика. Офіційний сайт Федерального статистичного управління Німеччини. URL: <https://www.destatis.de/EN/Themes/Society-Environment/SocialStatistics>
- 36.** Тищенко Н. І., Піроцький Б. Ю. Внутрішньо переміщені особи в Україні як проблема сьогодення. *Молодий вчений*. 2014. № 10(13)(2). С. 124-126
- 37.** Швалб Ю. Соціальне благополуччя як мета діяльності фахівця соціальної роботи у громаді. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2022. Вип. 1(8). С.62-67.
- 38.** Яценко Л., Литвишко О. Нормативно-правове регулювання соціальної політики в сучасній Україні. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2023. №1(52). С. 252–256.
- 39.** Arendt H. *We Refugees /International Refugee Law*. Routledge, 2010. 10p.
- 40.** Number of people under temporary protection at 4.3 million. Language selection | European Commission. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20240308-3>

- 41.** Salehyan I., Gleditsch K.S. Refugees and the Spread of Civil War. *International Organization*. 2006. №60(2). P.335-366.
- 42.** Vansač, P., Guľašová, M. Analysis of the social assistance of the Slovak Republic for the refugees from Ukraine. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2023. №1(52). С. 41–45.